

dr hab. Aneta Firlej-Buzon, prof. UWr
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa

Wrocław, 7 stycznia 2022 roku

Uniwersytet Wrocławski Dziekanat Wydziału Filologicznego		
Wpłynęła do WF	10-01-2022	Łączna
Wpi. do jedn. org.		
Znak sprawy		

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Jędrzeja Leśniewskiego
Wkład środowiska bibliotekarskiego w tworzenie
ustaw o bibliotekach w Polsce w XX wieku

Obszerna, rzetelnie udokumentowana rozprawa doktorska mgra Jędrzeja Leśniewskiego napisana pod kierunkiem dr hab. Bożeny Koredczuk, prof. UWr, poświęcona została podstawowemu, z punktu widzenia badań bibliotekoznawczych oraz praktyki bibliotekarskiej, a zarazem trudnemu i ambitnemu zadaniu – ukazaniu wkładu środowiska bibliotekarskiego i badaczy bibliotekoznawstwa w opracowanie ustaw o bibliotekach w Polsce w XX wieku. Licząca 258 stron, posiadająca logiczną strukturę praca składa się z siedmiu rozdziałów z podrozdziałami (wstęp ujęty został jako rozdział 1) oraz zakończenia. Całość tę uzupełnia rozbudowany aparat pomocniczy (s. 212-258) złożony z pięciu załączników, a także wykazu wykorzystanych źródeł i literatury, naukowej i fachowej, zawierający 341 pozycji (literatura przedmiotu, głównie polska, obejmująca bogaty dorobek piśmienniczy następujących dyscyplin: bibliotekarstwo, w tym prawo biblioteczne, w nieco mniejszym stopniu również bibliologię, archiwistykę i informację naukową a także historię oświaty i naukoznawstwo; 30 aktów prawnych w tym odnośnik do Bazy Biblioteki Sejmowej - poz. 343). Brakuje niestety indeksu nazwisk identyfikującego organizatorów, teoretyków i praktyków oraz nestorów polskiego bibliotekarstwa i badaczy bibliotekoznawców, którzy nadawali w XX wieku kierunek rozwoju polskich bibliotek, starali się wpływać na kształt aktów prawnych decydujących o funkcjonowaniu bibliotek oraz ustawowych obowiązkach środowiska bibliotekarskiego a także przyczynili się do krzewienia oświaty, edukacji i szerzenia kultury książki w naszym kraju.

Trzon pracy stanowią rozdziały IV-VII, w których Autor przedstawił wyniki przeprowadzonych analiz na temat wkładu środowiska bibliotekarskiego w tworzenie ustaw o bibliotekach w XX wieku.

APB

Przedmiot i cel rozprawy, metodologia

Przedmiot rozprawy określony został w wstępie (rozdział 1), gdzie Autor zdefiniował prawo biblioteczne oraz obszar jego funkcjonowania (s. 8-9). Za cel pracy mgr Leśniewski przyjął „udokumentowanie, analizę i ocenę aktywności bibliotekarzy oraz pracowników naukowych bibliotek na rzecz prawnego uregulowania sytuacji księżnic w kraju” (s. 10-11). Autor ponadto podjął się realizacji celów szczegółowych i znalezienia odpowiedzi na pytania: „1. Jaki był wkład bibliotekarzy i pracowników nauki związanych z tym zawodem w stanowienie prawa bibliotecznego? 2. W jaki sposób i czy w ogóle zostały uwzględnione i zrealizowane oczekiwania środowiska bibliotekarskiego w dekreście o bibliotekach (1946)? 3. Czy zmiany zachodzące w bibliotekarstwie europejskim i amerykańskim miały przełożenie na grunt polski i czy znalazły się w zapisach kolejnych ustaw”? [ustaw o bibliotekach z roku 1968 oraz 1997] (s. 11). Wstęp zawiera też stan badań oraz zastosowane w pracy metody badawcze, które zaliczyć można do obszaru zainteresowań bibliologii, informatologii i nauki o komunikacji. Wyznaczone ramy chronologiczne obejmujące lata 1918-1997 nie budzą zastrzeżeń. Zostały one właściwie sprecyzowane i uzasadnione, podobnie jak stosowana przez Autora terminologia. Podkreślić należy, iż mgr Leśniewski podjął próbę przedstawienia potrzeb i oczekiwań organizatorów polskiego bibliotekarstwa a także ukazania wkładu środowiska praktyków i teoretyków zagadnień bibliotekarskich w stanowienie prawa bibliotecznego w okresach obfitujących w burzliwe wydarzenia historyczne, dziejowe katastrofy w tym nienaprawialne straty bibliotek polskich w okresie II światowej, poważne zmiany geopolityczne, ekonomiczne i gospodarcze, demograficzne i społeczne a wreszcie technologiczne. Proces konstytuowania się norm prawnych umożliwiających rozwiązywanie poważnych problemów organizacyjnych, licznych wyzwań zawodowych, badawczych, jak i koncepcji rozwoju rodzimego bibliotekarstwa ukazany został w rozprawie również na tle dokonań bibliotekarstwa zagranicznego, zachodniego, ale też z uwzględnieniem prób wykorzystania na gruncie polskim rozwiązań przyjętych w Czechosłowacji oraz, w okresie po II wojnie światowej, doświadczeń bibliotekarstwa radzieckiego wraz z jego ideologiczną rolą społeczną. Cele postawione przez mgra Leśniewskiego zostały w rozprawie zrealizowane.

Źródła do badań

Autor wykorzystał bogaty materiał źródłowy: materiały ze Zjazdów Bibliotekarzy Polskich, Kongresów Nauki Polskiej i konferencji resortowych, artykuły publikowane w bibliotekarskiej prasie naukowej i fachowej m.in. „Przeglądzie Bibliotecznym”, „Bibliotekarzu”, „Przeglądzie

Księgarskim”, wydawnictwach oświatowych m.in. w organie Wydziału Wykonawczego Polskich Towarzystw Oświatowych. „Oświata Polska”, „Oświacie i Wychowaniu”, „Przeglądzie Pedagogicznym”, „Ruchu Pedagogicznym”, „Roczniku Pedagogicznym”, projekty aktów prawnych oraz biblioteczne akty prawne z XX wieku (*Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi, Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach, Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach*).

Zakres rozprawy doktorskiej i ocena poszczególnych jej części

Przedstawione w rozprawie zagadnienia omówione zostały w siedmiu rozdziałach. Trzy rozpoczynające pracę rozdziały mają charakter wprowadzający, co jest ważne z uwagi na interdyscyplinarny charakter rozprawy, jak również jej szeroki zakres chronologiczny. W rozdziale 2. zatytułowanym *Prawo biblioteczne – rys historyczny* Autor przedstawił definicje *prawa bibliotecznego* formułowane w polskiej i obcej literaturze naukowej i fachowej, w tym definicje opracowane przez bibliotekoznawców. W tej części pracy zaprezentowana została też historia prawa bibliotecznego począwszy od najwcześniejszego angielskiego *Public Library Act* z 1850 roku, rozwiązań prawnych z USA, chronologicznie najstarszych przykładów ustawodawstwa bibliotecznego w Polsce opracowanych w okresie działalności KEN, jak również obowiązujące w Królestwie Polskim i zaborze austriackim przepisy, które w sposób istotny systematyzowały kwestie związane z bibliotekami (s. 31). Szkoda, iż w tym rozdziale nie zostały przedstawione przywoływane w kolejnych częściach pracy ustawy opracowywane w Europie, zwłaszcza w Czechosłowacji, w dalszej kolejności w np. w Szwecji, Belgii, ani ich charakter. Rozwiązania te, przede wszystkim regulacja przyjęta w Czechosłowacji i jej pozytywne konsekwencje społeczne, stanowiły przedmiot licznych, przytoczonych przez Autora, dyskusji środowiska bibliotekarskiego w Polsce. Tymczasem charakter ustawy czechosłowackiej mgr Leśniewski omówił szerzej dopiero na stronie 108.

W rozdziale 3. pt. *Tworzenie struktur bibliotekarstwa polskiego po odzyskaniu niepodległości. Spuścizna pozaborowa i nowe wyzwania* Doktorant opisał skomplikowaną sytuację polityczną, trudne warunki ekonomiczno-społeczne w Polsce po roku 1918, w tym problemy, z którymi borykał się m.in. ówczesny system oświaty. Tę część rozprawy poświęcono również omówieniu polityki bibliotecznej, organizacji systemu bibliotecznego w Polsce, pochodzących z lat 1921-1938 projektów pierwszej ustawy bibliotecznej, a także skutkom ważnych dla rozwoju bibliotekarstwa prac m.in. powołania Biblioteki Narodowej, ustawy z roku 1932 o egzemplarzu obowiązkowym. Omówiono tu również starania środowiska bibliotekarskiego, które niestety nie zakończyły się sukcesem np. w zakresie uchwalenia ustawy o bibliotekach,

ustawy o bibliotekach oświatowych, czy brak powołania generalnej dyrekcji bibliotek. Nie zabrakło tu odniesień do kwestii krystalizowania się zawodu bibliotekarza, kształcenia bibliotekarzy, ich szczególnej misji i roli społecznej, włączania się bibliotekarzy do licznych inicjatyw oświatowych i edukacyjnych, kulturalnych, naukowych, zawodowych i in. W rozdziale 4 zatytułowanym *Prace nad ustawą biblioteczną w Polsce w latach 1918-1939 i w czasie II wojny światowej* przeanalizowano podjęte w 1918-1939 oraz 1939-1945 działania zmierzające do opracowania nowoczesnej ustawy o bibliotekach, w tym pochodzące z lat 1917-1939 projekty opracowane przez członków Związku Bibliotekarzy Polskich, jak i projekt rządowy a także Okólnik nr 31 z dnia 3 czerwca 1937 r. w sprawie popierania akcji bibliotecznej. W pierwszej kolejności omówione zostały sylwetki osób szczególnie zaangażowanych w ten proces (m.in. Czerwijowski, Demby, Łodyński, Dąbrowska, Janiczek, Grycz). Biogramy zasłużonych dla bibliotekoznawstwa uczonych i bibliotekarzy zostały uzupełnione wiadomościami nt. różnego rodzaju związków tych badaczy z bibliotekoznawstwem lub pracą oświatową. W dalszej kolejności Doktorant przedstawił dyskusje z czterech Zjazdów Bibliotekarzy Polskich, które odbyły się w latach 1928, 1929, 1932 oraz 1936. Mgr Leśniewski w swoich rozważaniach uwzględnił też prowadzone z różną intensywnością debaty prasowe publikowane na łamach czasopism fachowych. Na koniec Autor odniósł się do kwestii prac podjętych nad ustawą biblioteczną w świetle dokumentów legislacyjnych. Szkoda, iż Doktorant nie rozszerzył też (m.in. s. 66, 68-70) o innych niż finansowo-ekonomiczne, gospodarcze i polityczne przyczynach braku ustawy o bibliotekach w II Rzeczypospolitej i przedłużającej się *papierowej wojny*, która dokumentowała podziały w środowisku ludzi zasłużonych dla polskiego bibliotekoznawstwa, czynnie zabiegających o krzewienie czytelnictwa wśród zbiedniałych warstw społecznych. Rozdział 5. pt. *Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi* oraz rozdział 6. *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach* poświęcone zostały omówieniu powojennego ustawodawstwa bibliotecznego kształtowanego w okresie przynależności Polski do radzieckiej strefy wpływów. W rozdziale 5. mgr Leśniewski szczegółowo omówił treść dekretu, jego następstwa a także odbiór tego uregulowania przez środowisko bibliotekarskie: autor dysertacji przytoczył opinie twórcy dekretu J. Grycza, osób zaangażowanych w powstanie tego zarządzenia, m.in. W. Dąbrowskiej, J. Janiczka, R. Przelaskowskiego. Przedstawiona została również dyskusja prowadzona m.in. na Konferencji Krynickiej (1951), I Kongresie Nauki Polskiej (1951) oraz V i VI Zjeździe Bibliotekarzy Polskich (1956; 1968) a także później, po 1989 roku.

W rozdziale 6. oprócz szczegółowego omówienia *Ustawy z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*, Autor porównał dwa powojenne akty prawne regulujące zasady tworzenia, organizacji i działalności bibliotek w Polsce. Rozdział zawiera prezentację opinii ówczesnego środowiska bibliotekarskiego (m.in. J. Kołodziejkiej, B. Howorki, T. Zarzębskiego, H. Sawoniaka) w sprawie ustawy wymienianych na łamach prasy specjalistycznej i naukowej. Zwieńczeniem tej części pracy powinna być ocena ustawy dokonana przez współczesnych badaczy m.in. cytowanych Mężyńskiego i Puchalskiego. Dyskusje na temat regulacji odbywane podczas kongresów i Zjazdów Bibliotekarzy Polskich w latach 1973-1987 należało przedstawić wcześniej, zgodnie z kolejnością chronologiczną.

Rozdział 7. pt. *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* odnosi się do obecnie obowiązującego aktu prawnego opracowanego po przemianach z roku 1989. Autor przedstawił kulisy uchwalenia ustawy, scharakteryzował jej treść. Na podstawie głównie krytycznych dyskusji prowadzonych od roku 1993 w prasie fachowej m.in. w „Bibliotekarzu”, „Bibliotece w szkole” (m.in. J. Andrzejewska, J. Wojciechowski, J. Wołosz, L. Biliński, B. Howorka) i naukowej np. w „Przeglądzie Bibliotecznym”, ukazał mgr Leśniewski stanowisko środowiska bibliotekarskiego, prawniczego a także głos informatyków. Na szczególną uwagę zasługują konkluzje Autora zawarte w zakończeniu rozprawy.

Rzetelnie i szczegółowo, na podstawie dostępnych źródeł, w tym tzw. szarej literatury, zaprezentowany został w rozprawie mgra Jędrzeja Leśniewskiego wieloletni proces opracowania w Polsce nowoczesnego ustawodawstwa bibliotecznego ważnego dla ogólnego poziomu cywilizacyjnego kraju. Autor wykazał się znajomością zagadnień z zakresu bibliotekoznawstwa, bibliotekarstwa, prawa, jak również roli, misji i funkcji bibliotek z uwzględnieniem różnych ich typów. Wnikliwie przedstawił działalność osób, dzięki którym możliwe było organizowanie od podstaw bibliotekarstwa w Polsce po dwóch okresach przełomowych, w tym po odzyskaniu niepodległości, w okresie budowania państwowości oraz tragicznych dla historii narodu lat wojny, okupacji i zmiany granic w czasie praktycznej realizacji pojałtańskiego porządku w Europie Wschodniej, wydarzeń 1956 i 1968 roku, a wreszcie transformacji systemowej z roku 1989. Określając wkład środowiska bibliotekarskiego w stanowienie prawa bibliotecznego w naszym kraju Autor wskazał najbardziej opiniotwórcze czasopisma naukowe i fachowe, na łamach których prezentowane były oczekiwania środowiska książki i biblioteki, wypowiedzi bibliotekarzy nt. wartych naśladowania dobrych praktyk wypracowanych w innych krajach, komentarze nt. projektów aktów prawnych i wprowadzonych w życie regulacji decydujących o funkcjonowaniu bibliotek

w Polsce. Pośrednio udało się Autorowi ujawnić również wkład stowarzyszeń bibliotekarzy, bibliofilów, archiwistów oraz działaczy oświatowych w proces tworzenia ustaw o bibliotekach. Praca zawiera bardzo bogaty materiał, jest rezultatem czasochłonnej kwerendy i interpretacji. Podkreślić należy bardzo dobrą orientację mgra Leśniewskiego w literaturze z zakresu bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa. Przedłożona do recenzji interdyscyplinarna rozprawa doktorska jest opracowaniem, które należy ocenić pozytywnie.

Uwagi dotyczące staranności edytorskiej pracy przedłożonej do recenzji

Rozprawa doktorska mgra Jędrzeja Leśniewskiego jest pod względem formalnym napisana starannie, choć nie udało się Autorowi uniknąć drobnych błędów językowych, stylistycznych czy redakcyjnych m.in.:

s. 38, w 5 od góry – jest: całej rzeczy fachowców, powinno być: całej rzeszy fachowców;

s. 39, w 4 od góry – jest: co z oczywistych względów miało to przełożenie, powinno być co z oczywistych względów,

s. 41, w 12 od dołu: (...) Przed rozpoczęciem II wojny światowej podjęto też próbę uruchomienia w naszym kraju telewizji, jednak prace te przerwano z uwagi na jej wybuch.

s. 59, w. 2 od dołu: Po ukończeniu studiów historycznych i zakończeniu I wojny światowej wstąpił do Wojska Polskiego.

s. 64, w 3 od góry – jest: w bibliotece owej Uczelni, powinno być: w bibliotece owej uczelni.

s. 95, w. 6 od góry – jest: „Oświata Polskiej”, powinno być: „Oświacie Polskiej” lub na łamach „Oświaty Polskiej”. Szczegółowe uwagi umieściłam w otrzymanym egzemplarzu pracy.

Wniosek końcowy

Recenzowana rozprawa doktorska mgr Jędrzeja Leśniewskiego pt. *Wkład środowiska bibliotekarskiego w tworzenie ustaw o bibliotekach w Polsce w XX wieku* spełnia, zgodnie z *Ustawą o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym oraz o Stopniach i Tytule w Zakresie Sztuki* z dnia 14 marca 2003 roku wraz z późn. zm., a przede wszystkim, w myśl paragrafu 13.p.1 tej Ustawy, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie naukowej, a także potwierdza Jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Sformułowane usterki i uwagi krytyczne wskazują na kwestie drugorzędne lub też znajdujące się poza obszarem merytorycznych zainteresowań mgra Jędrzeja Leśniewskiego. Wnioskuje o dopuszczenie mgra Leśniewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A. Filij-RR